

Fig. 1. Fugleperspektiv af Odense 1593 med S. Knuds kirke og kloster foroven samt forneden, syd for åen »Nonneborgen« (*locus Nundeborrig dictus*), landsbyen Hunderup og Dalum kloster. Udsnit af bykort i Georg Braun og Frans Hogenberg, *Civitates orbis terrarum* V, Köln 1597, jfr. s. 79, fig. 8. - *Bird's eye view of Odense 1593 showing St. Knud's church and monastery at the top and at the bottom, south of the river, "Nonneborgen" (the nun's castle) next to the village Hunderup and the convent at Dalum. Detail of map in Georg Braun and Frans Hogenberg: 'Civitates orbis terrarum' V, Cologne 1591, cf p. 79, fig. 8.*

†BENEDIKTINERKLOSTERKIRKE PÅ NONNEBAKKEN

NOTER s. 1753

Den tidligste, sikkert daterede omtale af benediktinernonner i Odense er fra 6. febr. 1180, da Valdemar den Store stadfæstede Knudsklosterets besiddelser og rettigheder. Her omtales foruden munkene også nonner, der siges at have afgivet samme ordensløfte.¹ Ved et udateret brev fra biskop Simons tid (1157-87), inkorporeredes den nyopførte sognekirke i Hjallese i klosteret.² Nonnerne, der kaldes »vore i staden boende døtre« (*filiarum nostrarum in urbe*), siges at være fattige og skulle derfor modtage tiendeindtæg-

terne fra den nævnte kirke, der grænsede op til deres ejendom, mod til gengæld at drage omsorg for, at gudstjenesten ikke blev forsømt. Den omstændighed, at nonneklosteret nu behandledes som en selvstændig institution med ejendomsbesiddelser, kunne tyde på, at der mellem stadfæstelsesbrevet 1180 og biskoppens død er sket en udskillelse fra moderklosteret.³ Registreringen af et kongebrev, udstedt af Knud VI (1182-1202), på Nonneborg og Nonneborg fang samt på »Yszeszø«, som nu (1548) kaldes Hun-

derup, kan have været en bekræftelse på nonnernes besiddelser,⁴ som desuden fremgår af Knud VI's privilegiebekræftelse for Knudsklosteret, dateret 22. jan. 1193.⁵ Kongen bekræfter heri dette klostres besiddelser og rettigheder, som går tilbage til Erik Ejegod. Samtidig stadfæstes en særlig af Valdemar den Store forordnet bestemmelse, ifølge hvilken »nonnerne i Nonneborg« (sanctimonialibus de Burg), som har faet deres ordensregler og hellige indviede genstande fra Knudsbrødrene, afgiftsfrit skal kunne male deres korn en time om ugen samt modtage en fast årlig ydelse. Til gengæld overdrager de brødrene deres torp »Issuse« (Hunderup) med den sø, der ligger nærmest op til byen.⁵ Det vides ikke med bestemthed, hvornår søstrene forlod Nonneborg og flyttede klosteret til Dalum (Odense hrd.), fire kilometer syd for Odense. Flytningen, der med sikkerhed var en realitet før 1249,⁶ antages almindeligvis at have fundet sted omkring 1200.⁷ En registrering (1548) af et udatert mageskifte mellem Knudsklosteret og Dalum kloster angående Nonneborg og Nonneborg fang,⁸ er omdiskuteret. På den ene side er det tolket som nonnernes afgivelse af den nævnte ejendom efter udflytningen til Dalum,⁹ på den anden side som endelig bekræftelse på nonnernes ejendomsret til Nonneborg mv.¹⁰

Sagn, se †Gråbrødre klosterkirke s. 1779.

Den i kilderne omtalte »Nonneborg« er stedfæstet på Brauns bykort 1593 (jfr. fig. 1), hvor et cirkelformet voldanlæg syd for åen betegnes »locus Nundeborrig dictus«. Sekundære gennemskæringer i ringvoldens østre og vestre side gav adgang til indelukket, hvor ethvert spor af det tidligere nonnekloster øjensynligt forlængst var slettet. På kortet over Odense by med omliggende jorder 1717 (s. 71, fig. 5) er stedets betegnelse ændret til »Nonne Bierg«, og endnu i 1800'erne fremtrådte anlægget, som snart kaldes Nonnebjerg, snart Nonnebanke, markant. I 1880'erne blev området, der var udlagt til bebyggelse, afgravet, planeret og gennemskåret af en vej - Allégade - tværs over borggårdens søndre del (jfr. fig. 2), og i 1909 blev den sidste rest af voldens nordlige del bortgravet som fyld til Odense Elektricitetsværk.

Siden 1700'erne havde der på området lejlig-hedsvis været gjort forskellige skattefund fra vikingetiden foruden fund af rester af murede grave og murværk fra klostertiden. Fra 1952 undersøgte stedet af C. G. Schultz fra National-

museet, der kort forinden havde publiceret sine undersøgelser af Aggersborg, den store vikingeborg ved Limfjorden, hvis ødelæggelse under oprøret mod Knud den Hellige 1086 var beskrevet af *Ælnoth*.¹¹ 1955 kunne Schultz påvise, at Nonneborgen i Odense havde været en lejrborg fra vikingetiden og et sidestykke til de øvrige anlæg af Trelleborgtypen med en indre diameter på 120 m, helt svarende til Fyrkat ved Hobro. Efterfølgende er der i området foretaget adskillige punktundersøgelser,¹² uden at det hidtil er lykkedes at påvise sikre spor af detaljerne i vikingeborgens disposition og bebyggelse.¹³

Fundene af bygningsrester og begravelser fra klostertiden var tværtimod mere konkrete, således ved Nationalmuseets gravninger 1968 og 1969 (Olaf Olsen) og Møntergårdens 1976 (Jørgen Nielsen).

I betragtning af voldanlæggets slægtskab med de øvrige ringborge fra 900'ernes slutning, antages det med god grund at være skabt på kongeligt initiativ. Selvom det formentlig er opgivet allerede hurtigt i det følgende århundrede, har stedet fortsat været i kongeligt eje og budt sig til som et passende isoleret og skærmet sted, da Valdemar den Store støttede oprettelsen af et nonnekloster udgående fra byens store kongelige stiftelse, S. Knuds kloster.

Der kan ikke være tvivl om, at *klosteret* har været etableret inden for vikingeborgens ringvold, men de få og usikre bygningsspor tillader ikke en nærmere lokalisering, endsige præcisering af anlæggets disposition. Ifølge *Vedel Simonsen* (1842) fandtes ved planering til en bygning umiddelbart syd for en 1835 anlagt vej tværs over gårdspladsen i øst-vestlig retning adskillige store kampesten, som skønnedes at hidrøre fra klosterets fundament. I samme område sås ydermere murstensbrokker og kalk, foruden benstumper og murede grave (se ndf.).¹⁴

Mere konkret er vores viden om et bygningsfundament, som fandtes 1976 ved undersøgelser øst for Giersings Realskole (jfr. fig. 2). Der var tale om et 150 cm bredt markstensfundament, som har dannet det nordøstre hjørne af en bygning af tegl (iflg. brokker og smuld af dette materiale). Teglstenstykkelsen angaves til 9-9,5 cm.

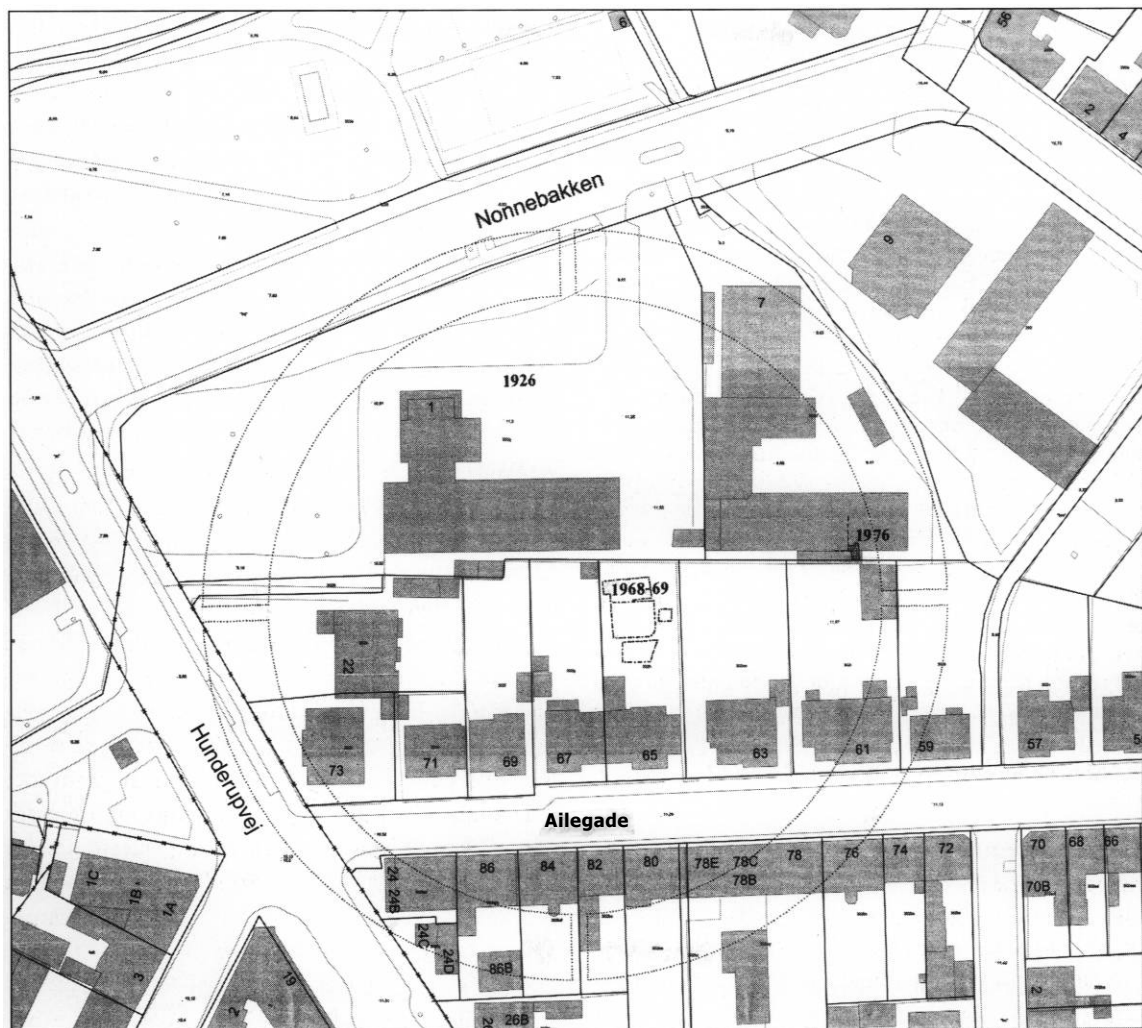

Fig. 2. Udsnit af Odense Kommunes tekniske kort 2001 med angivelse af vikingborgens ringvold samt udgravninger med fund fra nonneklosteret. 1:1500. Sammentegnet af MN efter Knud Lehn Petersen 1926, Holger Schmidt m.fl. 1968-70 og Jørgen Nielsen 1976. - *Detail of the municipality's technical map 2001 with indications of the circular rampart of the Viking fortress and excavations revealing remnants from the nun's convent.*

Det kan ikke udelukkes, at der er tale om nordøsthjørnet af klosterets \dagger kirke(?), der i så fald har ligget i flugt med vikingborgens formodede øst-vestgående midterakse og med korgavlen tæt op til ringvolden. De af Vedel Simonsen omtalte fundamentsten lå som ovf. nævnt midt i indelukket ved sydsiden af en vej tværs over borggården, nordligere end den nuværende Allégade, og kunne derfor tolkes som andre, vestligere liggende rester af samme bygning.

Begravelser. Uanset at de ovennævnte fundamentrester formentlig repræsenterer rester af klosteret, er de som nævnt ikke tilstrækkelige til en nærmere vurdering af anlæggets karakter og omfang. Anderledes konkrete er imidlertid de begravelser, heriblandt seks murede grave, som godtgør tilstedeværelsen af kirkelig aktivitet i tiden o. 1200. Begravelserne er hidtil navnlig påvist i et område ved midten af borggårdens øst-vestgående hovedakse. Det var her, ved planeringen 1835, at man stødte på to murede grave,

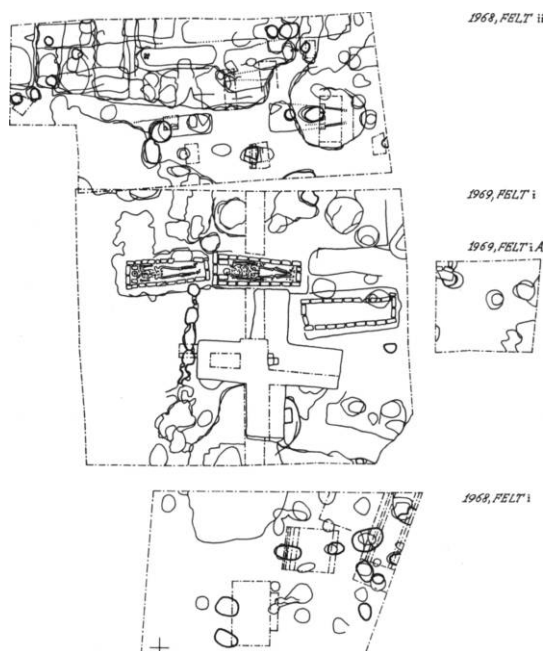

Fig. 3. Udgravningsfelter i haven til Allégade 65; matr. 302h, jfr. fig. 2 og 4 (s. 1750). 1:200. Udgravet og målt af Olaf Olsen og Holger Schmidt 1968-69. - Excavations in the garden of Allégade 65, cf. figs. 2 and 4.

utvivlsomt i samme område (nu haven til Allégade 65; matr. 302h), hvor man 1968-69 gjorde yderligere fund af begravelser. Således konstateredes 1968 i det nordligste af to udgravningsfelter i alt 14 begravelser, som imidlertid ikke undersøgtes nærmere. Ifølge tegningen var i det mindste en af disse begravelser murede. I det felt, som året efter åbnedes mellem de to foregående, konstateredes yderligere fem grave, af hvilke tre, muligvis fire var murede.

Murede grave. 1-2) To af de 1969 påviste grave undersøgtes nærmere (fig. 3-5). De var af samme type og lå i forlængelse af hinanden. Den svagt trapezformede ramme var 3 skifter høj og med særskilt hovedrum, etableret ved simpel udmuring. Materialet var røde munkesten, der i dækstenene til den største af gravene (A) målte 26,5-27x11,5-12x7 cm og fandtes at være dårligt brændte. Dækstenene over denne grav, hvis udvendige mål var ca. 230x85-68 cm, syntes blot at være lagt hen over liget; sidstnævnte lå med hænderne langs siden.

Den anden af de undersøgte grave (B) målte tilsvarende 220x77-53 cm, men havde ikke bevaret sin overdækning, uanset at den lå en halv snes centimeter dybere. Ligets knogler var også noget omrodede, bl.a. kraniet, i forbindelse med en nedgravning; underarmene syntes at have været bøjede.

3-4) De to murede grave, som fandtes 1835, var af samme type (den ene større end den anden) og lå også i forlængelse af hinanden. De var af røde munkesten, tre skifter høje, trapezformede og med særskilt hovedrum. Selv målene syntes at være de samme.¹⁵ Som eneste forskel anføres, at de to grave havde muret gulv og loft eller hvælving over skeletterne.

5) Endelig er der længere mod nordvest på Odd Fellow-ordenens grund, ved anlæggelsen af Nonnebjergvej 1926, ca. 90 cm under terræn konstateret yderligere en muret begravelse af

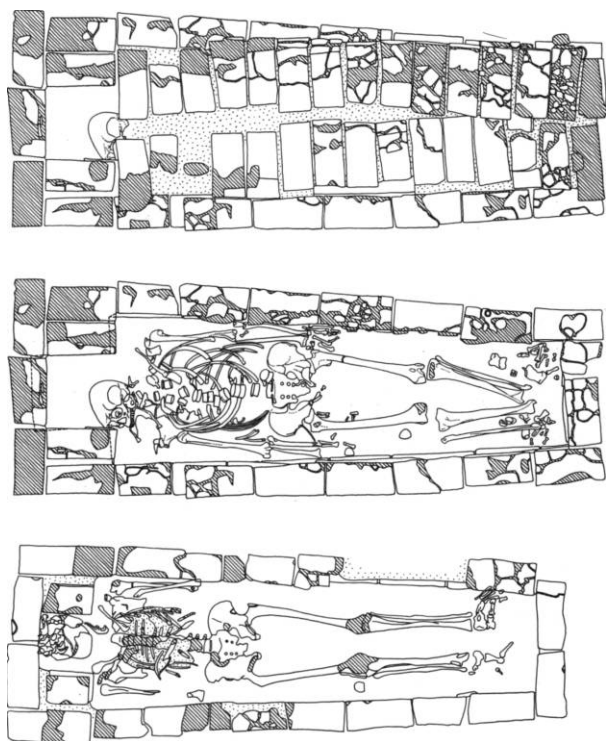

Fig. 4a-c. Murede begravelser nr. 1-2 (A-B), udgravet 1969, jfr. fig. 3 og 5 (s. 1752). a. Nr. 1. b. Samme efter fjernelse af dæksten. c. Nr. 2. 1:30. Målt og tegnet af Holger Schmidt. - Brickbuilt grave cists nos. 1-2 (A-B), excavated 1969, cf. figs. 3 and 5 a. No. 1. b. Same, after removal of the lid. c. No. 2.

type som nr. 2. De udvendige mål var ca. 212x78-50 cm, og stenmålene opgives som 25x11x7,3 cm; bunden var af grus og ler, og tilsyneladende fandtes intet dække over det velbevarede skelet, der målte 177 cm.

Sammenfatning. Såvel de sporadiske bygningslevn som de murede grave daterer samstemmende opførelsen af nonneklosteret til tidligst engang i 1100'ernes sidste fjerdedel og bekræfter hermed de historiske oplysninger. Hvor meget det har omfattet, og hvor længe det har været i brug, fortæller fundene imidlertid ikke; men det er næppe troligt, at nonnerne har opgivet anlægget, førend de hen imod midten af 1200'erne var etableret i Dalum med en ny kirke her.

De murede grave repræsenterer den normale romanske type og tillader ikke nærmere datering inden for tidsrammen ca. 1175-1250.¹⁶ Med vor nuværende viden er begravelserne koncentreret til området i midten af borggården. Hvorvidt de angiver kirken, kloster- eller kirkegården lader sig ikke afgøre med sikkerhed; men de få kendte bygningslevn udelukker ikke, at disse begravelser var etableret i kirkens vestlige del.¹⁷

KILDER OG HENVISNINGER

Nationalmuseet. *Indberetninger:* Jørgen Nielsen 1976 (udgravning ved Giersings Realskole); Olaf Olsen 1969 (murede grave). *Tegninger:* Skitseopmåling af grav på Nonnebakken ved Knud Lehn Petersen 1926. - Opmåling af udgravningsfelter ved Olaf Olsen og Holger Schmidt 1968-69. - Opmåling af murede grave ved Mette Iversen og Holger Schmidt 1969. - Generalplan med angivelse af vikingeborgens ringvold samt udgravningerne 1968-69 ved Holger Schmidt 1970. - Opmåling af udgravning ved Giersings realskole ved Jørgen Nielsen 1976.

Redaktion ved Hugo Johannsen 2001.

NOTER

¹ *DiplDan* I,3, nr. 89.

² *DiplDan* I,2, nr. 124.

³ Per Kr. Madsen i Christensen, *Middelalderbyen* 106.

⁴ *DiplDan* I,3, nr. 188.

⁵ *DiplDan* I,3, nr. 189.

⁶ Alfr. Krarup (udg.), *Bullarium Danicum*, Kbh. 1932, nr. 423-25.

⁷ Jfr. Vilh. Lorenzen, *De danske Benediktinerklostres Bygningshistorie* (De danske Klostres Bygningshistorie X), Kbh. 1933, 193; Jacob Hansen og Knud Mortensen, *Dalum Sogns Historie* I,1, Odense 1959, 41, 44. Den omstændighed, at klausulen om nonnernes ret til kornmaling i munkenes mølle ikke er medtaget i Valdemar II Sejrs privilegiebekræftelse, udateret, 1202-14. (*DiplDan* I,4, nr. 56), er tolket som indicium for, at nonnerne nu var flyttet til Dalum, jfr. Christensen, *Middelalderbyen* 106.

⁸ *DiplDan* I,3, nr. 198.

⁹ *Dalum Sogns Historie* (note 7) 44.

¹⁰ Jfr. Per Kr. Madsen i Christensen, *Middelalderbyen* 106, hvor det til støtte for tolkningen anføres, at priorren i Dalum 1352 overdrog gods ved Nonnebjerg til en nonne smst., jfr. *DiplDan* III,3, nr. 545.

¹¹ C. G. Schultz, »Aggersborg. Vikingelejren ved Limfjorden«, *NMArb* 1949, 91-108.

¹² Formålet med de undersøgelser, som er foretaget

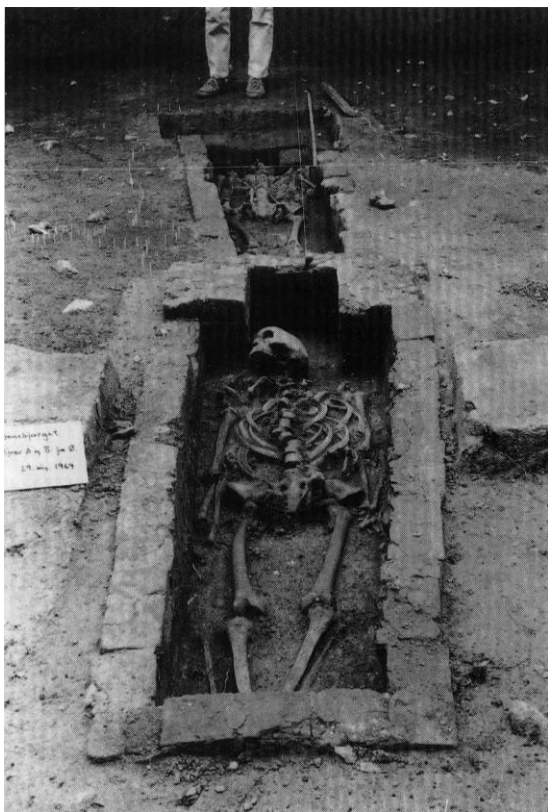

Fig. 5. Murede begravelser nr. 1-2 (A-B), udgravet 1969, jfr. fig. 3 og 4 (s. 1752). Olaf Olsen fot. - Brick-built grave cists nos. 1-2 (A-B), excavated 1969, cf. figs. 3 and 4.

siden 1953, hovedsagelig i forbindelse med div. bygge- og entreprenørarbejder, har primært været at øge vor viden om vikingeborgen, jfr. Nationalmuseets sognebeskrivelse (SB 27. Odense sogn, Odense hrd., Odense amt).

¹³ Olaf Olsen og Holger Schmidt, *Borgen og bebyggelsen* (Fyrkat. En jysk vikingeborg I) Kbh. 1977, 86ff.

¹⁴ *Vedel Simonsen I*, 132-35. Simonsen henviser til notitser i *Hempels Avis*, nr. 21, 3. febr. 1835 og i *Iversens Avis*, nr. 21, 6. febr. 1835. I den førstnævnte omtales to murede grave i midten af indelukket og »adskillige Grundsten og nogle Brosten«, som opgravedes nogle skridt fra gravene.

¹⁵ Den største af gravene målte lidt over 3 alen (ca. 190 cm) i længden, mens bredden opgaves til 3 kvarter (47 cm). Målene må ud fra sammenhængen være

indvendige, og til sammenligning andrager disse for grav 1 og 2 hhv. 205x58-42 cm og 197x52-37 cm.

¹⁶ De murede kongegrave i Ringsted viser med Valdemar den Unge (†1231) overgangen fra den trapezformede grav med indbygget hovedleje til en simpel rektangulær form, jfr. *DK Sorø* 162ff; de mange murede grave i ruinerne af Øm klosterkirke viser imidlertid, at den »romanske« type har været i brug også efter midten af 1200'erne, jfr. Lene Møllerup, *Begravelserne ved Øm kloster*, Højbjerg 1999, 141. Andre undersøgelser peger på, at typen endog har været i brug i 1300-tallet, jfr. Jakob Kieffer-Olsen, *Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark*, Højbjerg 1993, 125.

¹⁷ I Øm klosterkirke er næsten 80% af de i alt 33 murede grave fundet i kirken, jfr. *Møllerup* (note 16) 82.

†BENEDICTINE CONVENT CHURCH

ENGLISH SUMMARY

In Valdemar the Great's affirmation in 1180 of the rights of St. Knud's monastery mention is also made of a convent attached to it, likewise of Benedictine observance. However, even before the death of Bishop Simon in 1186 the nuns appear to have been sequestered as a separate institution with their own land just south of Odense, on the other side of the river. Here they resided in "borgen" (the castle), later called "Nonneborgen" (the nun's castle), until they moved to Dalum further to the south, where a new convent was established not later than 1249.

Nonneborgen, first shown on Braun's map of Odense from 1593 (fig. 1), is depicted as a circular rampart, the last remains of which were demolished as relatively recently as in 1909. Since the middle of the 20th century this vanished earthwork has been identified and archaeologically documented as a site of the same type as the Viking fortresses of Trelleborg, Aggersborg and Fyrkat, all dated to the 980s. The site was undoubtedly the property of the king, and it

offered a suitably sheltered spot when the nuns were given the opportunity to establish their own convent at the close of the 12th century.

The convent buildings presumably fell into decay after the nuns moved to Dalum, and on Braun's map all traces of them had evidently long since disappeared - apart from the name. During digging works on the site, the earliest recorded in 1835, and later as part of modern archaeological excavations in Odense (1968-69, 1976) some masonry and a number of graves, including some brickbuilt cists came to light on the site. These must be remains of the convent, and they confirm the historical record of a building complex that was not older than the last quarter of the 12th century. Most of the brick cists were concentrated in an area approximately at the centre of the convent site, but sparse traces of masonry and the difficulty of undertaking a systematic excavation in a densely built up area have yielded insufficient results from which to draw firm conclusions as to the exact location and lay-out of the convent.